

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
ในพื้นที่อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

THE DEVELOPMENT OF AGRO-TOURISM ROUTES TO PROMOTE TOURISM
IN PHANOM SARAKHAM DISTRICT, CHACHOENGSAO PROVINCE

ครรชิต มาระโกชน¹ และ ทักษิณา สมบูรณ์²

Khanchit Maraphot and Thaksinat Somboon

Article History

Received: 02-06-2022; Revised: 22-07-2022; Accepted: 29-07-2022

<https://doi.org/10.14456/issc.2023.74>

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวของอำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา 3) เพื่อนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และ 4) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความเหมาะสมของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยว แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และแบบสอบถามความเหมาะสมของเส้นทางท่องเที่ยว

ผลการวิจัยพบว่า

ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีอยู่ในพื้นที่อำเภอนมสารคามเมื่อนำมาพัฒนาเป็นเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการนำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการเกษตร ร่วมกับผลผลิตทางการเกษตรที่มีชื่อเสียงในรูปแบบรายการนำเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่ที่สามารถส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวภายในระยะเวลา 1 วัน ทำให้เกิดการบริโภคสินค้าทางการเกษตร และอาหารท้องถิ่น เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการทางการเกษตร ประกอบด้วย ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านเมलोंฟาร์ม ไร่ม่อนมงคล สินค้าที่มีชื่อเสียงของอำเภอนมสารคาม คือ ขนมูกุ่ย ขมิ้นขาวปากหม้อ และผลผลิตทางการเกษตรที่

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
Asst. Prof., Tourism and Hotel, Faculty of Management Science, Rajabhat Rajanagarindra University

²อาจารย์, สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
Lecturer, Tourism and Hotel, Faculty of Management Science, Rajabhat Rajanagarindra University
E-mail: thaksinatat1000@gmail.com *Corresponding Author

มีคุณภาพ เช่น ผักปลอดสารพิษ เห็ด หม่อน เมล่อน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม มีความคิดเห็นว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคามควรส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยการพัฒนาสถานที่ให้สามารถต้อนรับและรองรับนักท่องเที่ยวได้ การพัฒนาเส้นทางการเดินทาง การหาจุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแล้วนำมาส่งเสริมเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวและการประชาสัมพันธ์ เส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร “สิ่งดีดีที่พนมสารคาม” ประกอบด้วยสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร อาหารท้องถิ่นที่มีชื่อเสียง และสินค้าท้องถิ่นที่มีคุณภาพ กิจกรรมในการท่องเที่ยว 1 วัน ประกอบด้วย การเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร การนั่งรถบริการนำชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การเรียนรู้การเกษตรที่บ้านเมล่อน ฟาร์ม ไร่หม่อนมงคล และ เบนซ์ ไฮโดรโปนิคส์ การรับประทานกล้วยเตียวปากหม้อที่มีชื่อเสียงของอำเภอพนมสารคาม และซื้อขนมกุยช่ายในแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียง

ผลการวิเคราะห์ความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร พบว่า นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่าเส้นทางมีความเหมาะสมในระดับมาก คือ ความเหมาะสมของ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ รองลงมาคือ ความเหมาะสมของพาหนะที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยว และ ความเหมาะสมของ “ไร่หม่อนมงคล” ตามลำดับ ส่วนปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ความสะอาดและเพียงพอของห้องน้ำภายในแหล่งท่องเที่ยว

คำสำคัญ: การพัฒนาการท่องเที่ยว; การท่องเที่ยวเชิงเกษตร; เส้นทางการท่องเที่ยว

ABSTRACT

The objectives of the research were to survey and collect tourism resources data of Phanom Sarakham District, Chachoengsao Province, to study the tourism beneficiaries' opinions throughout the development of agro-tourism route in Phanom Sarakham District, to present Phanom Sarakham District's agro-tourism route. And to study tourists' opinions on agro-tourism route in Phanom Sarakham district. The research conducted through tourism resource audit sheet, interview and questionnaire.

The outcome of research revealed that:

Agricultural tourism resources are available in Phanom Sarakham district when it is developed as an agricultural tourism route by offering famous attractions, activities related to agricultural life together with famous agricultural products. An agricultural tourism route can encourage tourists to travel within a day, causing the consumption of agricultural products and local food. It is a form of tourism for local development. The value of agricultural products and services consists of Khao Hin Sorn Royal Development Center, Baan Melon Farm, Mongkol Mulberry Farm. Famous products of Phanom Sarakham are steamed chives dumplings (Kuy Chai), steamed noodle with soup (Pak Moh Noodle), and agricultural quality products such as organic vegetable, melon, mulberry and mushroom. The tourism beneficiaries of Phanom Sarakham District agree that Phanom Sarakham District should promote agricultural tourism by developing a place to welcome and accommodate tourists, developing of travel routes, to search the strengths of the tourist attractions and then to promote links to tourism and public relations. The development of agricultural tourism route to promote tourism in Phanom Sarakham district “The good thing in Phanom Sarakham” tourism activities consisted of: 1)

visiting the agricultural tourist attraction, taking a tram ride to the Khao Hin Sorn Royal Development Center, Baan Melon Farm, the Mulberry Farm and the Hydroponics. Shopping the famous food of Phanom Sarakham such steamed chives dumplings (Kuy Chai) and steamed noodle with soup (Pak Moh Noodle) in famous sources.

Analyze the suitability of agro-tourism routes revealed that the most appropriate of agro-tourism routes is Khao Hin Sorn Royal Development Center, followed by travel vehicles, and mulberry Farm, whilst the cleanliness and adequacy of the restroom within the tourist attraction lasts in the average minimum from all above.

Keywords: Tourism Development; Agro-tourism; Tourism Route

1. บทนำ

การท่องเที่ยวได้รับการยอมรับให้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการนำรายได้เข้าสู่ประเทศโดยเฉพาะประเทศไทยที่มีจุดแข็งสองประการที่จะสามารถช่วยขับเคลื่อนรายได้และกระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศให้มีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน คือ การเป็นประเทศเกษตรกรรมและการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดผู้คนได้จากทั่วโลก (โชค บูลกุล, 2556) การท่องเที่ยวชุมชนจัดเป็นการท่องเที่ยวที่มีผลต่อการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อนำไปสู่การต่อยอดในการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพิ่ม โดยคำนึงถึงสิ่งแวดล้อม เอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2554) การท่องเที่ยวยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในพื้นที่เสื่อมโทรมและชนบทอีกด้วยโดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่เจริญเติบโตมาจากรูปแบบของความหลากหลายของแหล่งเกษตรกรรมและวิถีชนบท ทำให้ครอบครัวของเกษตรกรมีโอกาสนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยการท่องเที่ยวเชิงเกษตร (McGehee, 2007) โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเป็นแนวคิดที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างอุตสาหกรรมเกษตร และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว (Wicks & Merrett, 2003) โดยที่การท่องเที่ยวเชิงเกษตรสามารถเพิ่มศักยภาพในระยะยาวสำหรับผลผลิตทางการเกษตร และการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการทางการเกษตรสำหรับผู้ประกอบการรายย่อยในช่วงเวลาที่ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ (Bowler, Clark, Crockett, Ilbery and Shaw, 1996) และการท่องเที่ยวเชิงเกษตรจะเป็นเครื่องมือให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาได้ในหลากหลายมิติ ทั้งการรักษาสภาพแวดล้อม พัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ได้อย่างยั่งยืนต่อไป เนื่องจากในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีแนวโน้มว่าจะเติบโตยิ่งขึ้นในอนาคต การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจ จะเป็นการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและก่อประโยชน์แก่คนในท้องถิ่น (สินธุ์ สโรบล อุดร วงษ์ทับทิม สุภาวิณี ทรงพรพาณิชย์ เบญจวรรณ วงศ์คำ และอนงค์นาฏ ปัญญาใหญ่, 2556)

จังหวัดฉะเชิงเทรามีทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรวัฒนธรรมที่หลากหลาย เหมาะสมต่อการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งมีลักษณะพิเศษที่น่าสนใจ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะภูมิประเทศที่มีทั้ง แม่น้ำบางปะกง และป่าไม้สมบูรณ์ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ลักษณะเมืองวิถีชีวิตที่สงบเรียบง่ายของชุมชนเก่าแก่ วัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาดั้งเดิม กิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลาย ความพร้อมด้านบริการที่รองรับนักท่องเที่ยว การคมนาคมขนส่งที่สะดวก มีทำเลที่ตั้งใกล้กับกรุงเทพมหานคร อยู่ในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกรวมทั้งตั้งอยู่ใกล้กับสนามบินสุวรรณภูมิ มีแหล่งท่องเที่ยว

ที่มีศักยภาพและแนวโน้มที่จะได้รับการพัฒนาส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว จังหวัดฉะเชิงเทราได้กำหนดวิสัยทัศน์ของจังหวัดไว้ใน แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2561 – 2564 คือ “เมืองอุตสาหกรรมสีเขียวท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและนิเวศแหล่งผลิต สินค้าเกษตรปลอดภัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้รับการฟื้นฟูและพัฒนาอย่างสมดุล สวัสดิการสังคมมีคุณภาพ และ ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง” โดยจังหวัดฉะเชิงเทราได้กำหนดจุดเน้นทางยุทธศาสตร์ให้สอดคล้องกับ กลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนกลาง โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ 3 ด้าน คือ (1) เมืองอุตสาหกรรมสีเขียว (2) แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ (3) แหล่งผลิตเกษตรปลอดภัย (สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2559) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทรา (2559) ได้เสนอแนวทางในการดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2561-2564 ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการ พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและบริการด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและมีอัตลักษณ์ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชน โดยมี กลยุทธ์ในการดำเนินการเพื่อส่งเสริมให้พื้นที่ที่มีความเด่นชัดด้านการท่องเที่ยวโดยการกำหนดพื้นที่ของจังหวัดฉะเชิงเทราให้มีความโดดเด่นแตกต่างกัน คือ (1) อำเภอเมือง อำเภอบ้านโพธิ์ กำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวิถีชีวิต (2) อำเภอคลองเขื่อน อำเภอ บางคล้า กำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงศาสนา วิถีชีวิต แสงบุญ (3) อำเภอบางปะกงกำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (4) อำเภอแปลง ยาวกำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวท่องเที่ยวเชิงเกษตรและดาราศาสตร์ (5) อำเภอพนมสารคามกำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร และ (6) อำเภอท่าตะเกียบกำหนดเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงเกษตร นันทนาการ

ผู้วิจัยเลือกพื้นที่อำเภอพนมสารคามเพื่อการศึกษาสืบเนื่องจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของมหาวิทยาลัยราชภัฏราช นครินทร์ พบว่าปี 2560 อำเภอที่มีจำนวนผู้สนใจเข้าร่วมโครงการและผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรปลอดภัยสูงของจังหวัด ฉะเชิงเทราจำนวนมากที่สุด คือ อำเภอพนมสารคาม ร้อยละ 35.9 (มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์, 2560) อีกทั้งอำเภอ พนมสารคามเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบในการยกระดับและเพิ่มมูลค่าผักเบอร์ 8 เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมในการพัฒนา และเป็นส่วนหนึ่งในนโยบายการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของจังหวัดฉะเชิงเทราซึ่งมีพื้นที่ทางการเกษตรที่หลากหลาย มีทรัพยากรทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ อีกทั้งพื้นที่ทางการ เกษตรโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกผักปลอดภัยสูงที่สามารถพัฒนาเพื่อเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวให้มีศักยภาพในการดึงดูดนักท่องเที่ยวและกระจายรายได้สู่ชุมชน หากมีการศึกษากันอย่างจริงจังถึงสภาพและปัญหาของการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว รวมทั้งศึกษาความคิดเห็นของประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีต่อการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้โดยเฉพาะการท่องเที่ยว เชิงเกษตรแล้วจะทำให้เกิดเส้นทางการท่องเที่ยวที่สามารถเชื่อมโยงเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่อำเภอพนมสารคามทำให้เกิด การกระจายตัวของนักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ซึ่งงานวิจัยนี้อยู่ภายใต้โครงการยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ แบบบูรณาการ กรณีศึกษา การพัฒนาเกษตรปลอดภัย เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากสู่การสร้างอาชีพท้องถิ่น ซึ่งได้รับทุนอุดหนุน การทำวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับพัฒนาการท่องเที่ยวของอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
3. เพื่อนำเสนอเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา
4. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอ พนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. การทบทวนวรรณกรรม

การจําแนกเที่ยวเป็นการจัดการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ กัน ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ คือ ผู้ประกอบการจําแนกเที่ยว แหล่งท่องเที่ยว การขนส่ง ที่พักแรม อาหาร และสินค้าที่ระลึก (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา และภุสวีสต์ สุขเลี้ยง, 2549)

การจัดทําเส้นทางท่องเที่ยวต้องยึดหลักขั้นตอนที่สำคัญคือ 1) การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับการจําแนกเที่ยวเป็นการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางจําแนกเที่ยว 2) การสำรวจเส้นทางจําแนกเที่ยว มีขั้นตอนในการสำรวจเส้นทางจําแนกเที่ยวอยู่ 2 ขั้นตอน คือ การพิจารณาความนิยมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อเส้นทางท่องเที่ยว และการสำรวจเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ 3) การติดต่อบริษัทที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ที่พักแรม อาหารและเครื่องดื่ม จุดแวะชมระหว่างทาง ยานพาหนะในการเดินทาง 4) การเขียนรายละเอียดจําแนกเที่ยว ซึ่งประกอบไปด้วย การกำหนดเวลา หรือฤดูกาลจําแนกเที่ยว การกำหนดวันที่เหมาะสม การเลือกสินค้าและบริการ เป็นต้น 5) การเขียนระบุเงื่อนไขในการจําแนกเที่ยว ในสิ่งที่มีการให้บริการและสิ่งที่ไม่รวมค่าใช้จ่ายไว้ในจําแนกเที่ยว ซึ่งการจําแนกเที่ยวนั้นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่สำคัญกับการจัดการการท่องเที่ยว คือ นักท่องเที่ยว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวในพื้นที่ ชุมชนท้องถิ่นในพื้นที่ท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐในแต่ละพื้นที่ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2555)

การท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ การเดินทางท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ชุมชนเกษตรกรรม สวนเกษตร วนเกษตร สวนสมุนไพร ฟาร์มปศุสัตว์ และสัตว์เลี้ยงแหล่งเพาะเลี้ยงสัตว์ต่าง ๆ สถานที่ราชการ ตลอดจนสถาบันการศึกษาที่มีงานวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตทางการเกษตรที่ทันสมัย เพื่อชื่นชมความสวยงาม ความสำเร็จและเพลิดเพลินในกิจกรรมทางการเกษตรในลักษณะต่าง ๆ ได้ความรู้ ได้ประสบการณ์ใหม่ๆ บนพื้นฐานความรับผิดชอบและมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมของสถานที่นั้น ๆ

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรจึงนับเป็นการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งที่ได้ทั้งความเพลิดเพลินและความรู้ นำกลับไปประยุกต์ใช้หรือประกอบอาชีพได้อีกนอกเหนืออื่นใดคือการได้หวนกลับไปค้นหา เรียนรู้ เข้าใจ ภาควิชาภูมิกับอาชีพเกษตรกรรม รากฐานของแผ่นดินไทย ได้สัมผัสกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาชนบท ขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณี รูปแบบกิจกรรม และการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่หลากหลาย ความประทับใจที่เกิดจากการได้ชม ชิม ช็อปปิ้ง และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ก่อเกิดความรู้ ทักษะ และประสบการณ์แก่ผู้มาท่องเที่ยว ทั้งยังส่งผลให้เกิดรายได้แก่ชุมชน จากการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์แปรรูป ค่าตอบแทนจากการให้บริการแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสวิถีชีวิตชุมชนและวัฒนธรรมของเกษตรกรในแต่ละท้องถิ่นด้วยค่าใช้จ่ายที่ไม่แพงเกินไปแล้ว ยังเป็นการสร้างโอกาสและช่วยกระจายรายได้สู่ชุมชนและท้องถิ่นเพิ่มขึ้นด้วย ปัจจุบันมีแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรหลายแห่งที่มีศักยภาพสูงที่จะพัฒนาให้อยู่ในรูปแบบของธุรกิจท่องเที่ยวได้

การศึกษาเรื่อง การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวทางในการดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา ในประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและบริการด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและมีอัตลักษณ์ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชน โดยมีกลยุทธ์ในการดำเนินการ 4 ด้านที่สำคัญ คือ (1) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและอัตลักษณ์ รวมทั้งพัฒนาปัจจัยพื้นฐานด้านการท่องเที่ยวให้สามารถรองรับการขยายตัวของนักท่องเที่ยว (2) การเสริมสร้างขีดความสามารถของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวให้มีความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาสินค้าและบริการให้ได้มาตรฐานและสร้างจิตสำนึกด้านการท่องเที่ยว (3) การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและบูรณาการของภาครัฐและเอกชนในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยว และ (4) การสร้างความเชื่อมั่นส่งเสริมภาพลักษณ์และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว (สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทรา, 2559) ซึ่งสอดคล้องกับประเด็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ได้มีจากผลการศึกษา เรื่อง การ

ปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนา (Reprofilng) งานวิจัยจังหวัดฉะเชิงเทรา โดยสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทราได้
แนะนำให้มีการจัดเส้นทางท่องเที่ยวโดยยึดถนนหลักหมายเลข 314/304 โดยการกำหนดจุดท่องเที่ยวเรื่องวัฒนธรรม เรื่อง
อาหาร/ การเกษตร ร้านอาหารที่เอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ โดยมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรซึ่งเป็นการท่องเที่ยวที่มุ่ง
เน้นทางด้านการเรียนรู้วิถีเกษตรกรรมให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมให้เกิดการเรียนรู้ด้านการเกษตรและวิถีการ
ดำรงชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี และเป็นการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างรายได้แก่ครอบครัวและชุมชน (ครรชิต
มาระโกชน์ รัชฎาพร วงษ์โสพนากุล และอารียา บุญทวี, 2560)

การท่องเที่ยวเชิงเกษตรช่วยสร้างเสริมเศรษฐกิจ สังคม และปรับปรุงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วยการสร้างรายได้ที่สม่ำเสมอ
ให้กับประชาชนในพื้นที่รวมทั้งยังเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ช่วยสร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการที่เป็นการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับระบบ
นิเวศน์และสิ่งแวดล้อมอีกด้วย (Hall, D, 2014) ปัจจัยที่ทำให้การท่องเที่ยวเชิงเกษตรประสบความสำเร็จนั้นคือ การที่มีการแนะนำ
ที่ดีจากบุคคลอื่น ๆ และการทำการตลาดแบบปากต่อปาก (word of mouth marking) โดยเฉพาะการแนะนำหรือกล่าวถึง
ธุรกิจในแง่ดีบนโลกออนไลน์ ทั้งนี้ยังรวมถึง บทบาทในการต้อนรับที่ดีของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรและภาพลักษณ์ที่ดีของแหล่ง
ท่องเที่ยวอีกด้วย (Orlić & Brčić, 2014)

จากแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า

การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรมุ่งสร้างความภาคภูมิใจในอาชีพเกษตรกรด้วยต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่ และ
ไม่รบกวนการประกอบอาชีพเดิมของเกษตรกร ซึ่งการพัฒนาพื้นที่เกษตรให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรทำให้เกิดความตระหนัก
รู้ในการรักษาสภาพแวดล้อมเดิมเอาไว้ ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรควรให้ความสำคัญกับทัศนียภาพและความโดดเด่น
ของแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว การบริการ
ของบุคลากร การจัดการของเสียและขยะ และการรักษาสภาพแวดล้อม

การศึกษาเรื่องการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารคาม มีความ
สัมพันธ์กับการศึกษาศักยภาพของพื้นที่ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว และการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อรองรับนักท่องเที่ยว
โดยการศึกษาจะนำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรให้กับนักท่องเที่ยวเพื่อทำให้เกิดการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับแหล่ง
ท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารคาม โดยการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการท่องเที่ยว เกษตรกร รวม
ไปถึงเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐเพื่อก่อให้เกิดรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาท้องถิ่น เพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการ
ทางการเกษตรต่อไป

ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่
อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

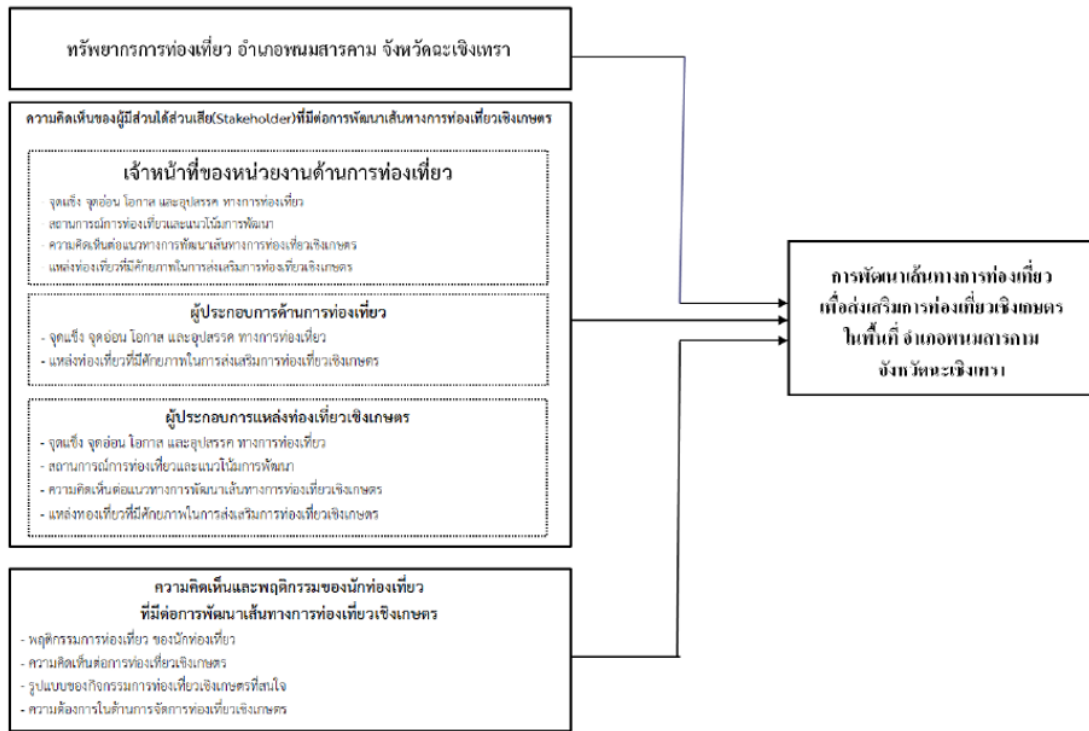
ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ศึกษาและระยะเวลา การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษา การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริม
การท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยกำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยตั้งแต่ วันที่ 1 พฤษภาคม
2560 ถึงวันที่ 30 เมษายน 2561 และศึกษาในพื้นที่ อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

การวิจัยครั้งนี้กำหนดประเด็นในการศึกษา คือ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวใน
พื้นที่อำเภอนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

4. กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพที่ 1

กรอบแนวคิด

5. ระเบียบวิธีวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

เจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวในอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เจ้าหน้าที่อำเภอพนมสารคาม กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็นแบบมีจุดมุ่งหมาย (Purposive Sampling) โดยผู้วิจัยเลือกตัวอย่างรวม 10 คน

ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านแม่ล่อน ฟาร์ม ไร่หม่อนมงคล หมู่บ้านเกษตรกรรมหนองบัว ร้านอาหาร โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงเพื่อการสอบถามจำนวน 5 คน

แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ในอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทราที่คัดเลือกโดยเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน 5 แห่ง

นักท่องเที่ยว ที่เดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยแบ่งเป็น กลุ่มที่ 1 เพื่อศึกษาถึงความต้องการในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวจำนวน 400 คน โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบไม่คำนึงความน่าจะเป็น (Non-probability

sampling) โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ (Accidental sampling) (นราศรี ไวนิชกุล และชูศักดิ์ อุดมศรี, 2549) และกลุ่มที่ 2 เพื่อทำการประเมินความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยวจำนวน 120 คน

2. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยกำหนดระยะเวลาในการศึกษาวิจัยตั้งแต่วันที่ 1 พฤษภาคม 2560 ถึง วันที่ 30 เมษายน 2561 และศึกษาในพื้นที่ อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือสำหรับการวิจัย ผู้วิจัยประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย 4 ชิ้น ได้แก่ แบบสำรวจทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Resource Audit) ที่พัฒนาโดยสถาบันพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ประสานมิตร) เป็นเครื่องมือที่ใช้สำรวจและประเมินทรัพยากรในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อการศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารตาม โดยสำรวจทรัพยากร แบบสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เจ้าหน้าที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เป็นเครื่องมือที่ใช้ศึกษาความคิดเห็นที่มีต่อปัจจัยที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตร แบบสอบถามนักท่องเที่ยว (Questionnaire) เป็นเครื่องมือที่ใช้ศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อแนวทางในการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารตาม ขอบเขตแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์การศึกษา และแบบสอบถามความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยว เป็นเครื่องมือที่ใช้ศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ขอบเขตแบบสอบถามตามวัตถุประสงค์การศึกษา

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่ 1 เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารตาม ระยะที่ 2 เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ และการสำรวจโดยแบบฟอร์มแบบสำรวจทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และระยะที่ 3 เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณจากแบบสอบถามนักท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ด้วยแบบสอบถาม

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมวิธี โดยที่ผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์ก่อนแล้วจึงทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อเป็นการยืนยันกรอบแนวคิดในการ

6. ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอนมสารตาม มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับพัฒนาการท่องเที่ยวของอำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อนำเสนอแนวทาง การท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา และ เพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อความเหมาะสมของเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอนมสารตาม จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า

1) สถานที่ท่องเที่ยวและกิจกรรมที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย งานเทศกาลมะม่วงหวานอาหารอร่อยนมนมสารตามซึ่งจัดในช่วงเดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม ร้านอาหารและของฝากที่มีชื่อเสียงของอำเภอนมสารตาม คือ ก๋วยเตี๋ยวปากหม้อ และขนมกุยช่าย ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงเกษตร ได้แก่ ไร่ม่อนมงคล เบนซ์ ไฮโดรโปนิกส์ ฟาร์ม ศูนย์

เรียนรู้ชุมชนเห็ดหนองหัว หมูบ้านเกษตรกรรมหนองหัว ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และบ้านเมलों ฟาร์ม

2) ความคิดเห็นของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับการท่องเที่ยวของอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร มีรายละเอียดดังนี้ อำเภอพนมสารคามเป็นเมืองผ่านโดยนักท่องเที่ยวจะเดินทางท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอเมืองฉะเชิงเทราเป็นส่วนใหญ่ การท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคามสามารถท่องเที่ยวได้ในเวลา 1 วัน โดยมีสถานที่ท่องเที่ยวหลักคือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นจุดหลักในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาศึกษาดูงานทางด้านการเกษตร

จุดแข็ง และโอกาสทางการท่องเที่ยวของอำเภอพนมสารคาม ประกอบด้วย การมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริตั้งอยู่ในพื้นที่ การมีอาหารที่มีชื่อเสียงเป็นจุดขาย คือ ขนมกุยช่าย กว๊ายเตี๋ยปากหม้อ และผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ เช่น ผักปลอดสารพิษ หม่อน เมล่อน

จุดอ่อน และ อุปสรรคทางการท่องเที่ยว ประกอบด้วย การขาดการประชาสัมพันธ์ การส่งเสริมการขาย การขาดการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน การมีแหล่งอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม ทำให้เกิดมลพิษ การขับเคลื่อนด้านการท่องเที่ยวไปได้ช้า ขาดงบประมาณการส่งเสริมการท่องเที่ยว ไม่มีแผนที่หรือเส้นทางในการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคาม ควรส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรและการส่งเสริมแนวทางการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยการพัฒนาสถานที่ให้สามารถต้อนรับและรองรับนักท่องเที่ยวได้ การพัฒนาเส้นทางเดินทาง การหาจุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแล้วนำมาส่งเสริมเพื่อสร้างแผนที่และคำนวณเวลาในการเดินทางเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางท่องเที่ยว และทำการประชาสัมพันธ์

อำเภอพนมสารคาม มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริเป็นสถานที่ที่มีชื่อเสียงในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลเขาหินซ้อน มีฟาร์มเมล่อนที่เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตำบลหนองยาว มีการปลูกผักปลอดสารพิษ มีผักไฮโดรโปนิคส์ ไร้หมอนมกคล ที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวในการเป็นแปลงสาธิต และ มีการศึกษาดูงานได้ มีหมู่บ้านเกษตรกรรมหนองหัวที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเรื่องการเกษตรโดยเฉพาะเกษตรกรที่ต้องการได้รับองค์ความรู้ในการดำเนินการด้านการเกษตร การเลี้ยงสุกร การปลูกเห็ด

3) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในอำเภอพนมสารคาม พบว่า การท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคามสามารถท่องเที่ยวได้ใน 1 วัน โดยมีสถานที่ท่องเที่ยวหลัก คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นจุดหลักในการรองรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาศึกษาดูงานทางด้านการเกษตร ฟาร์ม เมล่อน ที่เปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ตำบลหนองยาว มีการปลูกผักปลอดสารพิษ มีผักไฮโดรโปนิคส์ ไร้หมอนมกคล ที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวในการเป็นแปลงสาธิต และมีการศึกษาดูงานได้ อาหารที่มีชื่อเสียงเป็นจุดขายของอำเภอพนมสารคาม คือ ขนมกุยช่าย กว๊ายเตี๋ยปากหม้อ และผลผลิตทางการเกษตรที่มีคุณภาพ เช่น ผักปลอดสารพิษ เห็ด หม่อน เมล่อน เป็นต้น กิจกรรมในการท่องเที่ยวในเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตร “สิ่งดีดีที่พนมสารคาม” คือ (1) การเยี่ยมชม แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และ บ้านเมล่อน ฟาร์ม ไร้หมอนมกคล เบนซ์ ไฮโดรโปนิคส์ ฟาร์ม (2) การท่องเที่ยวชมความสวยงามของธรรมชาติและบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยรถรางนำชม ณ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนฯ (3) รับประทานอาหารที่มีชื่อเสียงเป็นจุดขายของอำเภอพนมสารคาม คือ กว๊ายเตี๋ยปากหม้อ และซื้อขนมกุยช่าย ในแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียง

4) ผลการประเมินความเหมาะสมของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคามโดยรวม นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นเห็นว่าเส้นทางมีความเหมาะสมในระดับมาก ($\bar{X} = 4.44$) โดยปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยมากที่สุด คือ ความเหมาะสมของ “ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ” ($\bar{X} = 4.64$) มีระดับความเหมาะสมในระดับมากที่สุด รองลงมา

คือ ความเหมาะสมของพาหนะที่ใช้ในการเดินทางท่องเที่ยว ($\bar{X}$ = 4.63) มีระดับความเหมาะสมในระดับมากที่สุด และ ความเหมาะสมของ “ไร่ม่อนมกคล” ($\bar{X}$ = 4.62) มีระดับความเหมาะสมในระดับมากที่สุดตามลำดับ ส่วนปัจจัยที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ความสะอาดและเพียงพอของห้องน้ำภายในแหล่งท่องเที่ยว ($\bar{X}$ = 4.16) มีระดับความเหมาะสมในระดับมาก

7. อภิปรายผล

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคามควรส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยการพัฒนาสถานที่ให้สามารถต้อนรับและรองรับนักท่องเที่ยวได้ การพัฒนาเส้นทางทางการเดินทาง การหาจุดเด่นของสถานที่ท่องเที่ยวแล้วนำมาส่งเสริมเพื่อสร้างแผนที่และคำนวณเวลาในการเดินทางเพื่อเชื่อมโยงเส้นทางทางการท่องเที่ยวและทำการประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวรู้จักอำเภอพนมสารคาม โดยการส่งเสริม แหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม การท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคามสามารถท่องเที่ยวได้ในเวลา 1 วัน

การสำรวจทรัพยากรการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคามพบว่าทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวประกอบด้วย กว๊านเตียวปากหม้อ และขนมกุยช่ายซึ่งเป็นอาหารท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงควรนำมาส่งเสริมให้เป็นสินค้าในการจัดเส้นทางทางการท่องเที่ยวสอดคล้องกับนโยบายการส่งเสริมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในแคมเปญ “Amazing Thailand Go Local : เที่ยวท้องถิ่นไทย ชุมชนเติบโต เมืองไทยเติบโต” โดยเฉพาะกิจกรรม Eat Local ประชาสัมพันธ์อาหารถิ่น (Localicious) อาหารอร่อย อาหารห้ามพลาด ส่งเสริมการใช้วัตถุดิบจากท้องถิ่น ผ่านกิจกรรม Eat Local Week ในทุกภาค พร้อมร่วมกับพันธมิตรส่งเสริมให้มีการขายรายการนำเที่ยวประเภท Local Food Tours การเยี่ยมชมแหล่งผลิตแหล่งวัตถุดิบด้านอาหาร (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2561) และสอดคล้องกับ สมพงษ์ เสงี่ยมณี วิเมนศวร ทะกอง เสาวนีย์ วรรณประภา ภารดี พิงสำราญ และกาญจนา สมพิน (2564) ที่กล่าวว่าการประชาสัมพันธ์ โฆษณา ยังเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างการท่องเที่ยวชุมชน

ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคามพบว่ารูปแบบการเดินทางของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางท่องเที่ยวเอง ร้อยละ 95 โดยส่วนใหญ่จะเดินทางกับครอบครัว ในระยะเวลา 1 วัน โดยรถยนต์ส่วนตัว และมีผู้ร่วมเดินทาง 2-5 คน มีความสอดคล้องกับผลการศึกษาของ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (2555) สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา (2558) และพงศ์พิชาญ สุอังควาทิน (2558) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา มีภูมิลำเนาอยู่ที่กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่เดินทางท่องเที่ยวใน 1 วัน กับครอบครัว ด้วยตนเองโดยรถยนต์ส่วนตัว ไม่ผ่านบริษัทนำเที่ยว มีผู้ร่วมเดินทาง 2 – 5 คน วันเสาร์ – อาทิตย์ โดยรูปแบบการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ รองลงมา คือ การท่องเที่ยวเชิงอาหารท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรม และผลศึกษานี้สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ครรชิต มาระโกชน์ และทักษิณา สมบูรณ์ (2558) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเองโดยรถยนต์ส่วนตัวกับครอบครัว ใช้ระยะเวลาเฉลี่ย 1 วัน ส่วนใหญ่ไม่พักค้างคืน นักท่องเที่ยวสนใจศึกษาโครงการพระราชดำริ ชมความสวยงามของธรรมชาติ และบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร เรียนรู้การทำสวนผลไม้ และการทำการเกษตรแบบผสมผสาน การเรียนรู้จากศูนย์เรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการเกษตร

แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อนำไปสู่การบริหารจัดการเส้นทางทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ควรมุ่งเน้นส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่ใช้ระยะเวลาภายใน 1 วัน เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมในการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ทั้งนี้ควรมีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับการเดินทางแบบครอบครัวโดยมีกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรบริการแก่นักท่องเที่ยว ได้แก่ การเรียนรู้การเกษตร การเรียนรู้ภูมิปัญญาด้านการเกษตร และควรส่งเสริมการศึกษาโครงการพระราชดำริ เนื่องจากอำเภอพนมสารคามเป็นที่ตั้งของศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหิน

ข้ออื่นเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นศูนย์รวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และกิจกรรมด้านการเกษตรที่เหมาะสมกับรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรซึ่งเป็นสถานที่ที่มีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยวทั้งการท่องเที่ยวแบบครอบครัว และแบบหมู่คณะ

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่นักท่องเที่ยวสนใจในการเดินทางท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา คือ การรับประทานอาหารในท้องถิ่น รองลงมา คือ การถ่ายภาพในสถานที่/บรรยากาศที่สวยงาม และนั่งรถเที่ยวท้องถิ่นชมสวนผลไม้ ตามลำดับ โดยมีมูลเหตุจูงใจในการตัดสินใจในด้านท่องเที่ยวเชิงเกษตรมากที่สุด คือ การท่องเที่ยวชมความสวยงามของธรรมชาติและบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร รองลงมา คือ ความสนใจต้องการซื้อผลไม้ตามฤดูกาล และมีความสนใจต้องการร่วมกิจกรรมงานประเพณีด้านการเกษตร สอดคล้องกับ Carol, David, Yu-Fai, and Staycy (2007) ที่กล่าวว่า นักท่องเที่ยวต้องการเห็นวิถีชีวิตที่เชื่อมต่อกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เป็นประสบการณ์ที่ดีในช่วงที่เดินทางพักผ่อนนักท่องเที่ยวต้องการเรียนรู้เข้าใจความหมายพบปะผู้คนและอยากมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตชนบท

การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม ได้ เส้นทางท่องเที่ยว “สิ่งดีดีที่พนมสารคาม” ประกอบด้วย กิจกรรม การเยี่ยมชมแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร คือ การท่องเที่ยวชมความสวยงามของธรรมชาติและบรรยากาศของแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร โดยรณรงค์นำชมศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อนอันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านแม่ล่อนฟาร์ม ไร่หม่อนมงคล และเบนซ์ ไฮโดรโปนิคส์ ฟาร์ม รวมถึงการรับประทานอาหารเช้าที่มีชื่อเสียงเป็นจุดขายของอำเภอพนมสารคาม คือ ก๋วยเตี๋ยวปากหม้อ และซื้อขนมกุยช่าย ในแหล่งผลิตที่มีชื่อเสียง ซึ่งหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว และบริษัทนำเที่ยวในจังหวัดฉะเชิงเทรา สามารถนำสินค้าทางการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพและเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรของอำเภอพนมสารคามมาใช้ประโยชน์ในการเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวกับเส้นทางการท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทราเพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางในการดำเนินการตามแผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2561-2564 ของสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทราในประเด็นยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและบริการด้านการท่องเที่ยวให้ได้มาตรฐานและมีอัตลักษณ์ สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ชุมชน ในกลยุทธ์ในการดำเนินการด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและมีอัตลักษณ์ และในด้านกลยุทธ์การสร้างเชื่อมั่นส่งเสริมภาพลักษณ์และประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรานั้น สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทราควรมีการประชาสัมพันธ์ข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวเชิงเกษตรโดยเน้นการประชาสัมพันธ์ทั้งในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดท่องเที่ยวหลักของอำเภอพนมสารคาม และการประชาสัมพันธ์ข้อมูลการท่องเที่ยวผ่านช่องทางสื่อสารทางอินเทอร์เน็ต เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทราด้วยตนเองได้รับข้อมูล สามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ทันทีตามเส้นทางที่แนะนำดังกล่าว เนื่องจากพฤติกรรมและการรับรู้ข้อมูลของนักท่องเที่ยวที่มีแหล่งข้อมูลที่สำคัญส่วนใหญ่ คือ เคยมาเที่ยว รองลงมา คือ ข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต สอดคล้องกับผลการศึกษาของ กรรณิการ์ และครุฑ (2558) ที่พบว่า นักท่องเที่ยวใช้แหล่งข้อมูลการท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดฉะเชิงเทรา จากคำบอกเล่ามากที่สุด รองลงมา คือ ข้อมูลจาก อินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวใช้อุปกรณ์ในการสืบค้นข้อมูลการท่องเที่ยว โทรศัพท์มือถือ (smart phone) มากที่สุด สอดคล้องกับผลการศึกษาของ ถิรรัตน์ พิมพากรณ์ และวิระยุทธ พิมพากรณ์ (2565) ที่พบว่า สื่อดิจิทัลเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความตั้งใจเดินทางท่องเที่ยว

8. องค์ความรู้ที่ได้รับ

องค์ความรู้ด้านข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยวของอำเภอพนมสารคามและความต้องการของนักท่องเที่ยว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวอำเภอพนมสารคาม

9. ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวควรมีการวางแผนร่วมกับผู้ประกอบการ และผู้นำชุมชนในการกำหนดกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับฤดูกาลของท้องถิ่น เช่น การส่งเสริมการจัดงานที่เกี่ยวข้องกับจัดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรที่มีความสำคัญในระดับอำเภอให้เป็นงานที่มีความสำคัญในระดับจังหวัด และการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่หลากหลายและสามารถเข้าถึงนักท่องเที่ยวได้ เช่น การสื่อสารผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต การจัดทำคู่มือแนะนำการท่องเที่ยว ที่พักแรม ของดีของชุมชน วัฒนธรรมและวิถีชีวิต เพื่อให้อำเภอพนมสารคามเป็นที่รู้จักสำหรับนักท่องเที่ยว

2. ผู้ประกอบการแหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตร ควรมีการพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถในการต้อนรับนักท่องเที่ยว และรักษามาตรฐานในการบริการให้เป็นจุดเด่นของการท่องเที่ยวเชิงเกษตรที่มีการให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมและศึกษาหาความรู้ในด้านการเกษตร มีการพัฒนาการแปรรูปสินค้าทางการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถหาซื้อได้ตลอดช่วงเวลาในการ และควรมีการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐในด้านการพัฒนาสินค้าของที่ระลึกให้เป็นเอกลักษณ์ของอำเภอพนมสารคามและจังหวัดฉะเชิงเทรา มีการนำรายการท่องเที่ยวและเส้นทางท่องเที่ยวที่ได้จากการศึกษานี้ ไปทดลองใช้ร่วมกับบริษัทนำเที่ยวเพื่อใช้ในการวางแผนเดินทางท่องเที่ยวรวมถึงการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ๆ ร่วมกับรายการท่องเที่ยวนี้เพื่อเพิ่มความโดดเด่นให้กับอำเภอพนมสารคามต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาพฤติกรรมและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่อำเภอพนมสารคามโดยทำการศึกษาทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

2. ควรมีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรม เนื่องจากการศึกษานี้พบทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภท วัด จำนวนมากในพื้นที่อำเภอพนมสารคาม หากมีการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาเป็นสินค้าเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมจะทำให้อำเภอพนมสารคามมีศักยภาพมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

- กรณิการ์ มาระโกชน์ และ ครรชิต มาระโกชน์. (2558). การพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์การท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความต้องการพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทย : กรณีศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
- กัลยา วาณิชย์บัญชา. (2548). สถิติสำหรับงานวิจัย. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2554, 17 มิถุนายน). แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559. <http://www.mots.go.th>.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2561, 4 มกราคม). ททท. เปิดตัวแคมเปญ Amazing Thailand Go Local เร่งกระแสท่องเที่ยว 55 เมืองรอง หลังรัฐบาลประกาศลดหย่อนภาษี. <https://thai.tourismthailand.org>.
- ครรชิต มาระโกชน์. (2555). การพัฒนาโปรแกรมการท่องเที่ยวสำเร็จรูปเพื่อตอบสนองความต้องการพฤติกรรมนักท่องเที่ยวชาวไทย : กรณีศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์
- ครรชิต มาระโกชน์ และชุตินา รุ่งประพันธ์. (2557). แนวทางการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงเกษตรอย่างยั่งยืนในกลุ่มจังหวัดเบญจบูรพาสุวรรณภูมิ. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์

- ครรชิต มาระโกชน และทักษิณากู สมบูรณ์. (2558). การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงเกษตร เพื่อการเรียนรู้ : กรณีศึกษาตำบลคลองเขื่อน จังหวัดฉะเชิงเทรา. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์
- ครรชิต มาระโกชน, รัชฎาพร วงษ์โสพนากุล และอารียา บุญทวี. (2560). รายงานการศึกษาข้อมูลด้านอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวชุมชนจังหวัดฉะเชิงเทรา ในโครงการ “การปรับเปลี่ยนทิศทางการพัฒนา (Reprofiling). มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์
- โชค บูลกุล. (2556). เข้าใจวิถี “เกษตรกรรมสีเขียว” ผ่านการท่องเที่ยวฟาร์มโชคชัย. วารสารบริหารธุรกิจ เศรษฐศาสตร์และการสื่อสาร, 8(1), 14.
- ถิรรัตน์ พิมพ์ภรณ์ และวีระยุทธ พิมพ์ภรณ์. (2565). พฤติกรรมการใช้อินเทอร์เน็ตและการรับรู้ข้อมูลการท่องเที่ยวจากสื่อดิจิทัลต่อความตั้งใจเดินทางท่องเที่ยว ในบทบาทของความเชื่อมั่นในข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต. วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร, 5(1), 50-60.
- นราศรี ไวนิชกุล และชูศักดิ์ อุดมศรี. (2549). ระเบียบวิธีวิจัยธุรกิจ (พิมพ์ครั้งที่ 17). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2555). ธุรกิจนำเที่ยว. ธรรมสาร.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา และภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง. (2549). การจัดทำเที่ยวและรายการนำเที่ยวภาคเหนือตอนบน. เพลส แอนด์ ดีไซน์.
- พงศ์พิชาญ สุอังคะวาทีน. (2558). แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และกิจกรรมท่องเที่ยวของหมู่บ้านมังกรสวรรค์สีเขียว จังหวัดสุพรรณบุรี. วารสารการบริการและการท่องเที่ยวไทย, 10(1), 59-70.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์. (2560). ประกาศมหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์ เรื่อง รับข้อเสนอโครงการวิจัยภายใต้โครงการยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่แบบบูรณาการกรณีศึกษา “การพัฒนาเกษตรปลอดภัยเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานรากสู่การสร้างอาชีพในท้องถิ่น”. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์
- มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์. (2555). แนวทางในการส่งเสริมและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรา ภายใต้โครงการ “Miracle of 8” มหัศจรรย์เมืองแปดริ้ว ปีท่องเที่ยวฉะเชิงเทรา. สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดชลบุรี เขตท่องเที่ยวจังหวัดฉะเชิงเทรา
- สมพงษ์ เลี้ยงมณี, วิมลเนตร ทะกอง, เสาวนีย์ วรรณประภา, ภารดี พิงส์สำราญ และกาญจนา สมพิน. (2564). การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวชุมชน กรณีศึกษาหมู่บ้านเสม็ดงาม จังหวัดจันทบุรี. วารสารสหวิทยาการสังคมศาสตร์และการสื่อสาร, 4(2), 69-79.
- สร้อยดี อาสาสรรพกิจ. (2540). การท่องเที่ยวเชิงเกษตรกรรม. จุลสารการท่องเที่ยว, 16(1), 1-3.
- สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดฉะเชิงเทรา. (2559). โซนท่องเที่ยวของจังหวัดฉะเชิงเทรา. เอกสารประกอบโครงการส่งเสริมบทบาทผู้นำท้องถิ่นและชุมชนด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนเพื่อใช้โอกาสในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน จังหวัดฉะเชิงเทรา ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559. วันที่ 4-6 ตุลาคม 2559.
- สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา. (2558, 10 กุมภาพันธ์). แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา (พ.ศ.2557-2560). <http://www.province.chachoengsao.go.th>.
- สำนักงานจังหวัดฉะเชิงเทรา. (2559). (ร่าง)แผนพัฒนาจังหวัดฉะเชิงเทรา (พ.ศ.2561-2564).
- สินธุ์ สโรบล, อุดร วงษ์ทับทิม, สุภาวดี ทรงพรพาณิชย์, เบญจวรรณ วงศ์คำ และอนงค์นาฏ ปัญญาใหญ่. (2556). การท่องเที่ยวโดยชุมชน: แนวคิดและประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่ : วนิดา เพลส.
- Bowler, I., Clark, G., Crockett, A., Ilbery, B. and Shaw, A. (1996). The development of alternative farm enterprises: A study of family labour farms in the Northern Pennines of England. *Journal of Rural Studies*, 12(3), 285-295.

- Carol, K., David, C., Yu-Fai, L., Stacy, S. (2007). Sustainable Farm Tourism : Understanding and Managing Environmental Impacts of Visitor Activities. *Journal of Extension*, 45(2), 12-23.
- Hall, D. (2014.) Rural tourism development in southeastern Europe: transition and the search for sustainability. *The international journal of tourism research*, 6(3),165.
- McGehee, N.G. (2007). An agritourism systems model : A Weberian perspective. *Journal of sustainable tourism*. 15(2), 111-124.
- Orlic & Brscic. (2014). *The role of hospitality in agrotourism*. *Tourism & Hospitality Management 2012*, Conference Proceedings. <http://search.proquest.com/docview/1438914911/fulltextPDF/B711B84D72FA4667PQ/2?accountid=32106>. [2014, March 16]
- Wicks, B.E. & Merrett, C.D. (2003). Agritourism : An economic opportunity for Illinois. *Rural Research Report*, 14(9), 1-8.